

KARAKALPAK TÜRKLERİ

Karakalpak Türkleri, 56°-62° doğu boylamları arasında, Aral denizinin güney ve batı kıyılarında, Amu-Derya havzasında ve Aral ile Hazar arasındaki Üst-Yurt platosunun doğu bölümünde 206.000 km² yüzölçümüne sahip olan Karakalpak Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Özbekistan'a bağlıdır. Karakalpak Türklerinin bugünkü nüfusu yaklaşık olarak 400.000 kişidir (Sovyetler Birliği 1979 yılı nüfus sayımı verilerine göre 290.702 kişi¹). Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Afganistan'da da Karakalpak Türkleri bulunmaktadır.

Karakalpak Türklerinin bugünkü adlarıyla etnik bir varlık olarak Sır-Derya havzasında ortaya çıkışının, Altın Ordu devletinin çökmesinden sonra Özbeklerle Kazakların ayrıldıkları döneme rast geldiğini düşünen A. İnan, bunların Nogaylarla birlikte XVI. yy.'a kadar Volga ve Yayık (İdil ve Ural) nehirleri boylarında yaşadıklarını ifade etmiştir². Ancak "Karakalpak" adına tarihî kaynaklarda daha önceleri de rastlanmaktadır. Buna göre bazı araştırmacılar arasında Karakalpakların Peçeneklere dahil bir boyun devamı olduğu görüşü yaygındır. H. Howorth, Nogayların Peçeneklerin devamı, Karakalpakların da Nogayların bir kolu olduğunu iddia etmiştir. H. Howorth, A.Vambery gibi alimlerin savunduğu bu düşünceye Aristov ve Bartold tarafından yeni bir yorum getirilmemiş, fakat durumun yeter derecede açık olmadığını da belirtilmiştir³. P.P. İvanov, Malov'un Peçenek ve Kuman dil yadigarlarının da Karakalpaklarla Peçeneklerin yakınlığını gösterdiği yolunda fikirleri bulunduğunu, ancak bunun bütün Kıpçak lehçeleri için geçerli olacağından sadece Karakalpaklar için bir delil sayılamayacağını söylemiştir⁴.

X.yy.'da Peçeneklerin de aralarında olduğu kuzey Oğuz boylarının bir kısmı batıya, Ural ve Volga üzerinden Doğu Avrupa'ya ilerledi. Oğuzların bu ilk kuzey kısmı dil bakımından karışık Oğuzca-Bulgarca birleşmesini gösterecek biçimde

¹Tezcan, S., "Von der Chinesischen Mauer bis zur Adria: Die türkische Sprachkarte", *Germano-Turcica, Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern*, Bamberg 1987, s. 13.

²İnan, A., "Karakalpaklılar", *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 46.

³İvanov, P.P., "Karakalpakların Tarihine Dair Materyaller", *Ülkü* (1938), C. XI, Sayı: 66, s. 542-543.

⁴İvanov, P.P., a.g.m., s. 543.

Bulgarların etkisi altında kaldılar. Dilin temelini Oğuzcanın oluşturduğu bu karma boyları, Kaşgarlı Mahmud Batı Peçenekleri olarak anmıştır⁵. XII.yy. Rus vakayinamelerinde “Çerniye klobuki” adıyla anılan halkın, bazen Kıpçaklarla beraber Ruslara karşı bazen de Rusların yanında Kıpçaklara karşı savaştıklarından söz edilmektedir⁶. N.A. Baskakov, Doğu Avrupa’daki kuzey Oğuz boylarına Bulgarcanın daha az etkisinde kalan ve Rus vakayinamelerinde Uzlar, Turpeyler, Berendeyler, Boutlar, Mogutlar, Kayepiçiler, Peçenegler adları altında anılan boyların da dahil olduğunu ifade ederken söz konusu *çerniye klobuki* (Kara Kalpaklar) adının bu boyların hepsini birden anmak için kullanılan genel bir ad olduğunu belirtmiştir⁷. Rus vakayinamelerinden başka Reşideddin’in Tacü’t-Tevarih’inde Moğolların 1239’da güney Rusya’ya yaptıkları seferlerden söz edilirken “Kavm-i külâh-i siyah” adlı bir halkın adı anılmaktadır⁸. Ayrıca El-Nuveyrî (öl.1333) adlı bir Arap müellifi de, Altınordu Kıpçak kabileleri arasında “Kara börklü” adını taşıyan bir boy bulunduğunu kaydetmiştir⁹. P.P. İvanov, P.Rıçkov’un kayıtlarına göre Karakalpakların kendilerinin de Nogaylardan koştuklarına inandıklarını ve en eski yurtlarının İdil’in sağ tarafı olduğunu rivayet ettiklerini söylemiştir¹⁰.

Altın Ordu’nun yıkılışından sonra Sır-Derya havzasına yerleşen Karakalpaklar, bir süre Kalmuklarla mücadele etmişler daha sonra Hive Hanlığına bağlanmışlardır¹¹. XVIII.yy. boyunca Ruslara karşı Başkurtlarla birlikte karşı durmaya çalışan Karakalpakların toprakları 1873 yılında Rus hakimiyetine girmiştir.

Sovyetler döneminde Karakalpak Özerk Cumhuriyeti önce 1930 yılında Kazakistan’a, sonra 1932’de doğrudan Rusya’ya ve 1936 yılında da Özbekistan’a bağlanmıştır¹².

⁵Baskakov, N.A., “Uzların (Oğuzların) Mikroetnonimleri-Rus Vakayinâmelerindeki Kara Kalpaklar”, (Çeviren: F.S. Barutçu), *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)* 1988, 2 (2), s. 19.

⁶İnan, A., a.g.m., s. 46.

⁷Baskakov, N.A., a.g.m., s. 19.

⁸İnan, A., a.g.m., s. 46.

⁹İnan, A., a.g.m., s. 46.

¹⁰İvanov, P.P., a.g.m., s. 544.

¹¹Caféroğlu, A., *Türk Kavimleri*, İstanbul 1988, s. 24.

¹²Caféroğlu, A., a.g.e., s. 24.